

Det svenska antifonalet II

Det är en ovärderligt stor gåva, som Arthur Adell och framlidne Knut Peters givit den svenska kyrkan med den nu – äntligen! – föreliggande andra delen av Det svenska antifonalet. Denna präktiga volym (510 sidor emot första delens 230) innehåller den fullständiga musiken till kyrkoårets tideböner. Något litet av detta material känner man igen ifrån tidigare utgåvor i det gamla tvärformatet: så kyrkoårets completorier, kyrkmässans officium samt enstaka tideböner för advent, fastan, påsk osv. Men det allra mesta har inte tidigare publicerats, trots att nästan hela notmaterialet till Antifonale II – enligt vad Adell meddelar i sitt förord – förelåg färdigt redan vid Peters' bortgång år 1951. Innan det nu framlagts, har det noggrannt genomgått, korrigerats och kompletterats av Adell.

Egentligen skulle man inte skriva om Antifonale II förrän man fått tillfälle att leva med i det under ett helt kyrkoår. Ett studium av notmaterialet på papperet kan självfallet endast ge en svag föreställning om hur det kommer att te sig i levande funktion i gudstjänst- och bönelivet. Då detta skrives i slutet av januari, har jag i varje fall upplevt två månader tillsammans med det nya antifonalet,

som det tack vare ett i förväg erhållet särtryck av de första 64 sidorna (det mesta av adventsmaterialet) blev mig möjligt att ta i regelbundet bruk alltifrån kyrkoårets början. Härför behövs ju ingalunda en stor och vältrimmad kyrkokör (även om detta naturligtvis är ägnat att ge särskild festivitas åt sången). Den lilla gruppen kommer alltid väl till sin rätt vid den sjungna tidegården; även att utföra den för två röster vid den dagliga husandakten är fullt tillfredsställande.

Adventsmusiken i Antifonale II förefaller mig alltigenom lödig. Antifonerna i vespren är på en gång praktfulla och väl sångbara. Text och musik är här utomordentligt kongeniala, både i "yttre" avseende (melodiens detaljerade följsamhet till textens rytm) och i "inre" (melodiens uttrycksfulla framhävande av textens jubelstämning). Skall jag rätt kunna beskriva den konstnärliga kvaliteten hos de fyra antifonerna "Se din konung kommer", "Hosianna, Davids Son", "Söken Herren" och "Höjen I portar", så vill jag be mina läsare erinra sig något av det slagets sång- och diktverk, där ord och musik från början utgjort ett, tillkomna i en och samma skaldens intuition. Det

är ändå att märka, att samtliga fyra antifonmelodier ursprungligen hört samman med annan text (dr Adell har varit älskvärd nog att upplysa mig om originalen: "Jucundare filia", "Ecce Dominus veniet", "Omnes sitiennes" och "Canite tuba" resp.). Förhållandet kan tjäna som ett synnerligen illustrativt exempel både på de svårigheter, det innebär att överflytta gregoriansk musik från latinsk till svensk text, och på den omsorg, med vilken uppgiften lösts i Antifonale II. Man kan nämligen här omedelbart se, att ett blott försök att överflytta resp. melodi till en svensk översättning av den latinska bibeltexten (i varje fall kyrkobibelns version) alltför ofta ger till resultat, att melodien förlorar sin ursprungliga smidighet och friskhet för att i stället låta tung och krystad, ja, stundom bli helt onjubar. I de här aktuella fallen har i stället en helt annan text valts, som emellertid ändå till innehåll och emotionell verkan (eller vad man vill kalla det) ganska exakt motsvarar originaltexten och dessutom har den stora förtjänsten av språklig-rytmisk överensstämmelse — vilket senare är av avgörande betydelse för ett musikaliskt fullgott resultat.

I lyckosamma fall *kan* naturligtvis även en ren översättning av originalets text bli en fullträff. Härpå finns flera exempel i adventets laudes, som äger en med vespern fullt jämbördig, ehuru mer inåtvänd skönhet: dess prägel är ej så mycket det segervissa jublets som hoppets och den stilla förbidans — återigen måste man konstatera, hur väl text och musik harmonierar. Samtliga antifoner är här översättningar. Att med texten "Trösten, trösten mitt folk" helt träffa den subli-

ma enkelheten i originalets "Consolamini" har icke varit möjligt (konsonantrikedomen i de inledande orden tynger melodien); resultatet är likväl fullt tillfredsställande. Den även i vespern utnyttjade melodien "Omnes sitiennes" har utmärkt väl applicerats till översättningen "Alla I som törstiga ären", och antifonen "Jag vill vänta efter Herren" (till en särdeles böjlig och sångbar melodi) synes mig klart överträffa originalets "Exspectabo Dominum" — i detta fall låter latinet rätt kantigt jämfört med den svenska satsens språkliga skönhet. Benedictusantifonen "Se Herrens vår Guds namn" ("Ecce nomen Domini") förtjänar ett särskilt hedersomnämmande — frågan är om inte denna doriska antifon (med sina många osänkta h:n) är den allra grannaste i hela adventsofficiet. Här är den svenska versionen klart överlägsen, och detta av en enda orsak: det latinska ordet "venit" (till på köpet presensformen med kort "e") är alldeles för vekt för att bära upp den långa melism, som utgör antifonens höjdpunkt — men hur magnifikt klingar den inte ut, buren av det svenska ordet "kommer"!

Adventscompletoriets antifoner ("Veni Domine" i vällyckad översättning samt "Jucundare" till ny textvariant) är av samma höga klass som de hittills nämnda; jämförda härmed äger nog de längre matutinantifonerna något mindre spontanitet och smidighet (i synnerhet den andra); kvaliteten är icke desto mindre god, och en jämförelse med originalen (i två fall till motsvarande text) visar att dessa äger samma egenskaper ("Vox clamantis", "Montes et omnes colles", "Dum praeliaretur Michael" — hur har den se-

nare hamnat i detta sammanhang²). Invitatoriet (som hämtats ur Aspöboken) äger monumental tyngd. Responsorierna är liksom i de flesta matutiner i Antifonale II av den enkla breve-typen, satta i sjätte tonarten. Detta gör dem möjliga att utföras med små resurser, och de stora responsorierna hör nu en gång till det allra mest krävande inom gregorikanen. Men har man en gång fått smak för dem, så verkar de korta ytterst torftiga. Man är emellertid glad för det sköna responsorium, som upptagits i första adventsvespern, och jag vill för min del rekommendera att detta i mån av möjlighet användes även i matutinen; det är av den typ, som rätteligen hör hemma där.

Julen bebådas av de poetiskt och musikaliskt utsökta O-antifonerna (17—23 dec.); och i julens officium ligger tyngdpunkten i matutinen. Invitatoriet i fjärde tonarten klingar strävt och monumentalt sedan det återförts till en ursprungligare form än i tidigare utgåva, där sänkningen av ciss till c (motsvarande h till b i otransponerad version) gav det en främmande, vek prägel. De långa antifonerna till texter ur julevangeliet är smidigt anpassade till jublande melodier av utsökt lyrisk skönhet, i synnerhet de båda i sjunde tonarten ("Angelus ad pastores" och "Facta est cum Angelo"). Däremot blir man åter lång i ansiktet, när man kommer till de torftiga responsorierna — visserligen är ju musiken till responsoria prolixa i de flesta fall svåråtkomlig, men julens responsorier har vi dock bevarade i svenska källor så sent som i Liber Cantus Upsaliensis av år 1620! Dock, även utan dessa responsorier äger julmatuti-

nen en god portion substantiell musik, som nog i svårighetsgrad får räknas till det mera avancerade i Antifonale II. Det får därför anses synnerligen lyckligt att julens laudes (och även vespern) i stället erhållit korta, melodiösa och lättsjungna antifoner, som bör vara överkomliga även för den mindre rutinerade sångaren; liknande är förhållandet i Trettondedagens musikaliskt närstående officium. Dock måste man varna den alltför självsäkre för att försöka sjunga hela laudes från bladet, ty fjärde psalmtonen förekommer där två gånger med en ny finalisform, som verkar insatt enbart för att avslöja alla dem, som ev. fuskat med förövningen. Det är för resten en mycket vacker variant; även till några andra psalmtoner förekommer i Antifonale II finalisformer, som icke utnyttjats i del I (se t. ex. 7:e tonen i den nyssnämnda juldagsmatutinen).

Musiken i nyårsdagens officium har sammanförts från rätt olika håll, beroende på att vi här har att göra med en textlig nyskapelse, i det att hela officiet fått sin prägel av tankarna inför årsskiftet. Textmaterialet har helt visst sammanställts med smak, och den musikaliska formgivningen är fullt tillfredsställande. Personligen kan jag dock ej sympatisera med den numera vanliga tendensen att låta årsskiftet dominera även nyårsdagens gudstjänster; det hade enligt min mening varit fullt tillräckligt, om nyårsaftonens vesper och completorium givits denna prägel, medan däremot nyårsdagens matutin (helst åtföljd även av laudes och vesper) hade fått accentuera dagens gamla karaktär av juloktav och Kristi omskärelsefest. Särdeles spännande

hade det varit att få se den poetiskt och musikaliskt förnämliga antifongruppen "O admirabile commercium" i svensk tolkning; å andra sidan är det ju roligt, att några uppgifter finns kvar att lösa också för framtida forskare i antifonariernas sångskatt.

Sedan jag i det föregående mera utförligt har behandlat den del av Antifonale II, vilken jag hunnit att något leva mig in i, skall jag här endast i korthet ange volymens övriga innehåll. Tacksamt noterar man, att redan söndagarna Septuagesima och Sexagesima erhållit visst antifonmaterial. Fastetiden har två fullständiga officier av god musikalisk klass, ett för Fastlagssöndagen t. o. m. Midfastosöndagen, ett för den egentliga passionstiden (man frågar sig dock, om det verkligen kan vara rimligt att låta redan det förstnämnda så helt domineras av passionsmotivet?). Då jag tidigare succat över matutinernas brist på riktiga responsoria prolixa, är det desto större fröjd att notera den ymniga förekomsten därav under stilla veckan och påsken: inte mindre än tre nya responsorier i vardera skärtorsdagens, långfredagens, påskaftonens och påskdagens matutiner — man längtar ivrigt efter att, när den tiden kommer, få stifta närmare bekantskap med dem. Påsken har naturligtvis ett fullständigt officium (ett av de skönaste i volymen, men varför psalm 118 i tre tideböner samma dag?!), så ock Himmelsfärdsdagen, Pingsten, Helga Trefaldighets dag, S:t Mikael's dag och Alla Helgons dag. Laudes finns på Kristi förklarings dag och completorium på Domsöndagen. Eljest blir det rätt glest med materialet under Trefaldighetstiden; gär-

na skulle man i en kommande upplaga se, att åtminstone två kyrkoårsbetonade antifoner upptogs för varje söndag, nämligen till Benedictus och Magnificat. Av kyrkoårshögtiderna är Kyndelsmässodagen och Jungfru Marie bebådelsedag sämst tillgodsedda (endast en hymn på vardera dagen), vilket är så mycket mer påfallande, som apostlar och martyrer erhållit var sitt fullständiga officium och Laurentius martyren dessutom ett särskilt. Synnerligen värdefulla är officierna till De dödas minne, Om den hel. nattvarden och vid Kyrkmässa. De båda senare kan med fördel någon gång brukas som alternativ till söndagsofficiet i Antifonale I.

Till sist några mer tekniska detaljer. Uppställningen är klarare och överskådligare än i Den svenska tidegården, beroende på att psaltarpsalmerna nästan alltid omtryckts i varje tidebön tillsammans med antifonerna; man slipper de ideliga hänvisningarna och slåendet fram och tillbaka. På högtidsdagarna har t. o. m. textläsningarna avtryckts, och hela lektionariet har i övrigt intagits, varför man aldrig behöver söka kompletterande uppgifter i Den svenska tidegården. Fraseringen av psalmerna och noteringen av de musikaliska accenterna följer (med avvikelser från tidigare smärre utgåvor av kyrkoårsmaterial) principerna i Det svenska antifonalet I. Hymnerna är överskådligare uppställda här än i del I: texten har lagts direkt under noterna, som vid större antal verser dessutom i regel flera gånger omtryckts.

Några smärre felaktigheter och inadvartenser förekommer. En errataförteckning vore nog värdefull att få fram så

småningom; dr Adell är tacksam för alla påpekanden i den vägen.

Sammanfattningsvis kan man endast konstatera, att när den svenska kyrkan nu fått ett fullständigt antifonale, därtill ett som genomgående håller en mycket hög klass — därmed ej sagt, att ej somligt kan göras ännu bättre — så har det svenska kyrkoåret erhållit en djupdimension, som det är en strålande upplevelse att få känning med. Man kan inte nog

förundra sig över att en sångskatt så länge kunnat ligga bortglömd, vilken vår förste evangeliske ärkebiskop Laurentius Petri ivrigt åstundade att bevara, till fromma för svenskt gudstjänstliv.

Ragnar Holte

Det svenska Antifonalet II. Antifonale till kyrkoårets tideböner. CWK Gleerups förlag 1959. 50 kr klotband.